

Juni 2019

Sveriges Arkitekter

Kommunernas arkitekturpolicier – en kartläggning

Medverkande:

Uppdragsledare: Margareta Wilhelmsson,
samhällspolitisk chef på Sveriges Arkitekter
Utredare och rapportförfattare: Holger Nilsson
Redaktör: Elisabet Näslund
Grafisk form: Ina Flygare
Korrektur: Susanna Häggblom

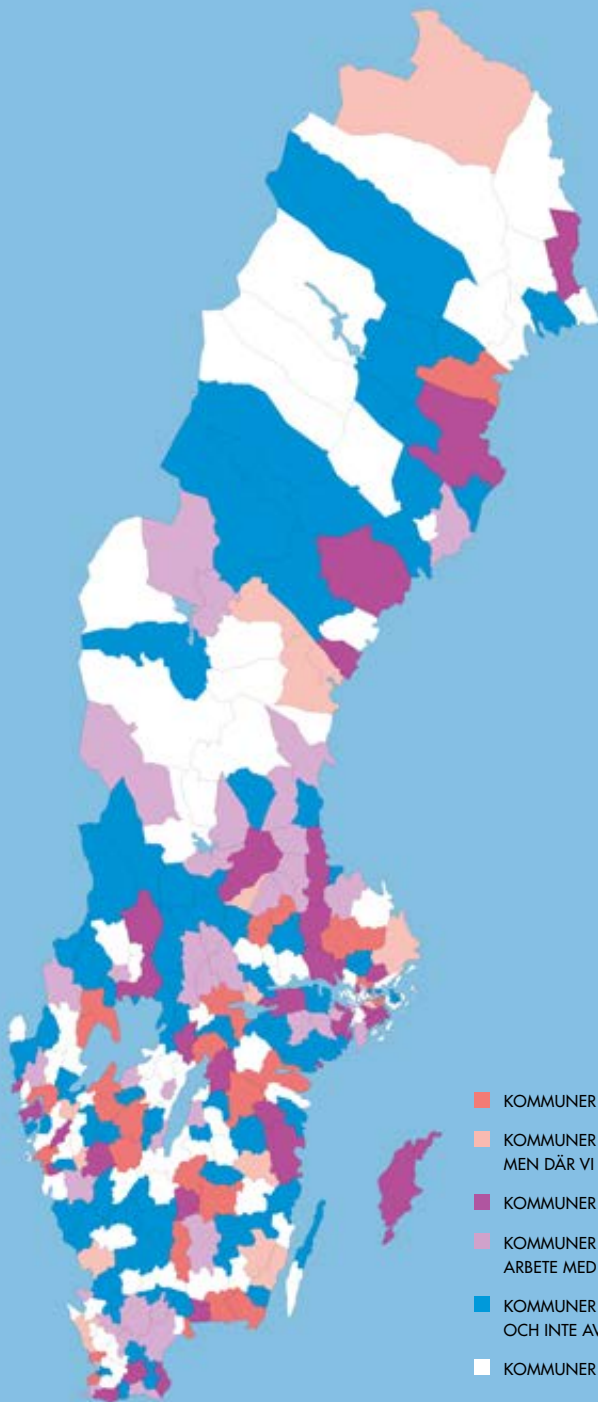
Sammanfattning

Det pågår ett arbete med att lyfta och stödja arkitekturpolitiken från statligt håll. Även i kommunerna är det mycket som händer i fråga om arkitektur; över 100 kommuner har arbetat med eller planerar för att ta fram en arkitekturpolicy. Siffran är hämtad från den enkät som ligger till grund för denna rapport, där vi fick in 218 svar från landets kommuner under våren 2019. Genom att komplettera enkäten med djupintervjuer med 14 kommuner kan vi i denna rapport redovisa tillvägagångssätt, innehåll, framgångsfaktorer, motgångar och övriga reflektioner i kommunernas arbeten med arkitekturpolicyer för att sätta ljus på och inspirera fler att upprätta policyer.

Vi konstaterar att en policy kan fungera dels som kommunens viljeriktning, dels som ett konkret stöd vid diskussion kring arkitektur och gestaltning, såväl internt som externt. Omfattning och benämning på dokumenten varierar kraftigt där en vanlig utmaning hos kommunerna varit att hitta en balans mellan att vara konkret och övergripande. Vidare framstår förankring av arkitekturpolicyen som den enskilt viktigaste framgångsfaktorn, i likhet med att i slutändan inte se policyen som en färdig slutprodukt. Vi belyser även anledningarna bakom det faktum att många kommuner inte har planer på att upprätta en policy.

Rapporten i siffror

Kommuner som har en färdig arkitekturpolicy:	29 (13%)
Kommuner som har ett pågående arbete med arkitekturpolicy:	35 (16%)
Kommuner som avser påbörja ett arbete med arkitekturpolicy:	48 (22%)
Kommuner som inte har och inte avser påbörja ett arbete med arkitekturpolicy:	89 (41%)
Kommuner som har uppgett att de har en policy men där vi inte har funnit underlag för det:	17 (8%)
Totalt antal kommuner som besvarat enkäten:	218

- KOMMUNER SOM HAR EN ARKITEKTURPOLICY
- KOMMUNER SOM UPPGETT ATT DE HAR EN POLICY MEN DÅR VI INTE FUNNIT UNDERLAG FÖR DET
- KOMMUNER DÄR ARBETE PÅGÅR
- KOMMUNER SOM PLANERAR ATT PÅBÖRJA ETT ARBETE MED EN POLICY
- KOMMUNER SOM INTE HAR EN FÄRDIG POLICY OCH INTE AVSER PÅBÖRJA ETT SÅDANT ARBETE
- KOMMUNER SOM INTE SVARAT

Det är i kommunerna det händer!

SVERIGES ARKITEKTER VILL:

Sveriges Arkitekter har under många år arbetat för en ny statlig arkitekturpolitik. Det handlar bland annat om ökade kunskaper om arkitektur hos offentliga beställare och beslutsfattare, hur det kommunala planmonopolet används samt att arkitekten uppvärderas inom hela samhällsbyggandet.

Varför är det viktigt? Därför att det vi bygger idag ska vi leva med i hundra år eller mer. Vi har inte råd att kompromissa med arkitekten och slösa bort våra resurser på att bygga utan omtanke och eftertanke om vi vill att våra städer och landsbygder ska utgöra vackra livsmiljöer, idag och för framtida generationer.

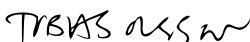
I maj 2018 antog riksdagen äntligen en ambitiös nationell arkitekturpolicy med nya nationella mål för form, design och arkitektur samt ett regeringsuppdrag till Boverket om att stötta kommunerna i deras arbete med att ta fram en egen arkitekturpolitik. Ett arbete som nu är i full gång.

Hur ser då läget ut för arkitekturpolicier i kommunerna? Vi ville skaffa oss en bild av hur många kommuner som har arkitekturpolicier eller planerar att ta fram en policy och hur de egentligen ser ut. Vi ville också veta hur de kommuner som valt att inte ha någon arkitekturpolicy resonerade och om vår hypotes stämde att det handlar om resursbrist, brist på arkitektkompetens och skilda utmaningar för kommuner med växande och minskande befolkningmängd.

Det är i kommunerna det händer. Vi har sett hur arkitektens position kan flyttas fram genom kommunala arkitekturpolicier eller andra metodiska sätt att ge arkitektur- och kvalitetsfrågor ökat utrymme i byggprocessen. Det är när kommunerna har höga ambitioner som de kan ställa långsiktiga krav på det som ska byggas, sätta press på beställaren och ge arkitekterna rätt förutsättningar. Vi ser tyvärr även tecken på motsatsen, kommuner utan andra ambitioner än att snabbt tillfredsställa marknadens behov. Där får vi miljöer som varken är funktionella, hållbara eller vackra.

I denna rapport presenterar vi resultatet av vår kommunundersökning; en enkät till samtliga kommuner, ett antal djupintervjuer med stadsarkitekter och stadsbyggnadsdirektörer samt en genomgång och analys av kommunala arkitekturpolicier. Glädjande nog kan vi konstatera att det är över 100 kommuner som har, arbetar med eller planerar för att ta fram en arkitekturpolitik. Om alla dessa tillåts bli levande dokument så förbättras utsikterna dramatiskt för att det som byggs framöver får möjlighet att bli vackra och goda livsmiljöer.

Trevlig läsning,

Tobias Olsson
Förbundsdirektör

- Att kommunerna ger arkitekten större utrymme och skapar förutsättningar för en bättre livsmiljö inom alla delar av kommunens verksamhet.
- Att det som byggs ska hålla högre kvalitet, vara hållbart och vackert liksom att byggherrar (såväl offentliga som privata) utvecklar sin beställarkompetens vad gäller arkitektur.
- Att arkitektonisk kvalitet och ekologisk hållbarhet tillmäts större betydelse, redan från beställning och sedan genom hela byggprocessen.

Vad är arkitekturpolitik och varför behövs den?

I februari 2018 lämnade regeringen en proposition till riksdagen med benämningen Politik för gestaltad livsmiljö. Den innefattade ett nytt nationellt mål för arkitektur-, form- och designpolitiken där dessa tre beståndsdelar ska verka för ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle samt skapa väl gestaltade livsmiljöer. Propositionen utgör en nationell arkitekturpolicy där ansvarsfördelningen för gestaltningen förtydligas. Därtill ska den nya politiken höja och stimulera arkitekturens status i samhället och i synnerhet i den offentliga sektorn.

Landets kommuner har ett fortsatt viktigt ansvar för hur våra livsmiljöer utformas och gestaltas – till stor del genom politiska beslut för olika projekt och åtgärder genom exempelvis detalj- och översiktsplanering samt bygglov. Arkitektur har ofta tenderat att hamna långt ner på prioriteringslistorna och varit besvärligt att argumentera för när brådsakande byggprojekt legat på bordet. Det senaste decenniet har dock arkitekturfrågorna sett ett uppsving, inte minst på kommunal nivå, och flertalet kommuner har på olika vis börjat arbeta med arkitektur och gestaltning alltmer frekvent. Policyer, riktlinjer, strategier, handlingsprogram och andra typer av dokument som behandlar arkitektur har upprättats runt om i landet.

Sveriges Arkitekter vill fördjupa kunskapen om dessa dokument för att kunna belysa tillvägagångssätt, innehåll och framgångsfaktorer, – men även motgångar och svårigheter som uppkommit. Utifrån det vill vi dela med oss av kunskapen för att sätta ljus på, inspirera och skapa diskussion kring arkitekturarbetet i landets kommuner.

Vad är en arkitekturpolicy?

I den enkät som vi skickade ut under våren 2019 ställdes inledningsvis följande fråga: Har er kommun en eller flera strategier/dokument/policyer för hur ni arbetar och kommer arbeta med arkitektur eller gestaltning framöver?

Det finns en stor variation i hur arkitekturfrågan hanteras runt om i landet och genom att ställa frågan brett gavs möjligheten att sortera och kategorisera utifrån den uppsjö av svar som kom in. Vi kommer dels att redovisa hur många som, i enkäten, angav att de har en policy och dels hur många vi bedömer har en policy utifrån vår striktare definition.

VÅR DEFINITION AV ARKITEKTURPOLICY:

Vi definierar i rapporten en arkitekturpolicy som ett framåtsyftande och övergripande dokument som uttrycker kommunens långsiktiga strategi med riktlinjer och konkretioner för arkitekturen och den byggda miljön i kommunen, antingen kopplat till översiktsplanen eller i form av kommunal handlingsplan. En arkitekturpolicy ska fokusera på hela den bebyggda miljön inom området och inte enbart beskriva området utan ha riktlinjer som omfattar nya tillägg. Gestaltungsprogram i samband med detaljplaner för nya områden ingår därmed inte i denna striktare definition.

Bland annat anger flertalet kommuner att de uppfört gestaltungsprogram i samband med detaljplaner för nybyggda områden och har därför svarat "Ja" på den inledande frågan. Detta är självklart positivt, men inte vad som efterfrågades då ett sådant program i huvudsak endast gäller under en specifik tidsperiod och framför allt inte

beskriver hur kommunen kommer arbeta med arkitektur eller gestaltning i ett större perspektiv. Vi anser att ett brett perspektiv med framåtriktat angreppssätt, som inte enbart fokuserar på exempelvis offentliga utemiljöer, är nödvändigt för att klassa ett dokument som en arkitekturpolicy.

Därutöver har vissa kommuner angett sin översiktsplan som arkitekturpolicy i sina svar. Men då alla landets kommuner har en översiktsplan har vi inte per automatik klassat dessa som en arkitekturpolicy. Vi har undersökt de översiktsplaner som angivits och om de haft en tydlig integrerad strategi med riktlinjer och konkretioner kring arkitektur – det vill säga inte enbart allmänna skrivningar om att arkitekturen är viktig – har de kategoriserats till gruppen som har en policy. Övriga kommuner som angett sin översiktsplan har bedömts sakna någon form av dokument för arkitektur i vår analys, i de fall då inget annat relevant dokument angetts.

Fortsättningsvis kommer vi att använda begreppet arkitekturpolicy som samlingsbegrepp för strategier som motsvarar vår definition. Vi kommer också att i huvudsak använda begreppet arkitektur som samlingsbegrepp för begreppen arkitektur och gestaltning.

Många kommuner anger att de har låg eller obefintlig nybyggnadstakt, vilket de bedömer inte motiverar ett upprättande av en enskild arkitekturpolicy. Istället kan andra former av tillvägagångssätt hantera arkitekturen i kommunen. Mer om detta finns beskrivet senare i rapporten. I efterföljande delar av rapporten går vi igenom de fall där ett färdigt arkitekturdokument finns eller pågår och de fall där det varken finns eller pågår ett sådant arbete.

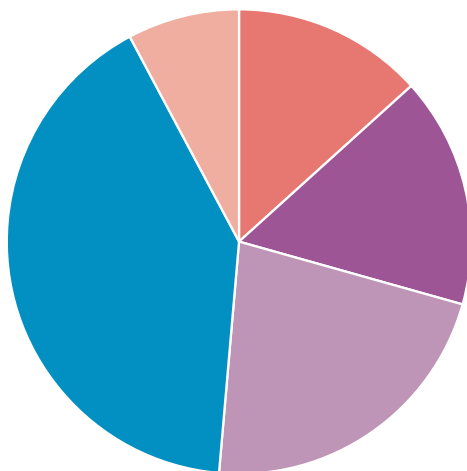
Hälften av kommunerna jobbar med en policy

I vår undersökning framgår det att över hälften av kommunerna antingen redan har, avser upprätta eller har ett pågående arbete med en policy.

- 29 kommuner har redan en arkitekturpolicy i någon form (13 % av de 218 kommuner som besvarat enkäten).
- I 35 kommuner pågår ett arbete med att ta fram en policy (16 % av de svarande).
- 48 kommuner avser att påbörja ett arbete med en första policy (22 % av de svarande).
- 89 kommuner har inte ett färdigt dokument och avser inte inleda ett arbete (41 % av de svarande).

För 17 kommuner (8 % av de svarande), som i enkäten angett att de har en färdig policy, har vi antingen inte bedömt att dokumenten utgör arkitekturpolicies enligt vår definition, inte erhållit eller funnit någon sådan policy på kommunens webbplats. Kommunerna har alla blivit ombedda att ange en länk till sitt dokument men i flera fall har detta inte skett. Dessa klassas i diagrammet nedan därför som "inte bedömda som arkitekturpolicy", förutom två kommuner som visade sig ha pågående arbeten med arkitekturpolicies. De har därför flyttats till kategorin där arbete pågår.

Förekomst av arkitekturpolicies i kommunerna

POLICY ARBETE PÅGÅR AVSER PÅBÖRJA AVSER INTE PÅBÖRJA INTE BEDÖMDA SOM ARKITEKTURPOLICY

Kommuner som har en arkitekturpolicy

- Alvesta (2018)
- Askersund (2011)
- Avesta/Norberg/Fagersta (2017)
- Falköping (2009)
- Göteborg (2018)
- Karlskrona (2017)
- Kävlinge (2018)
- Lidköping (2011)
- Linköping (2017)
- Malmö (2018)
- Nacka (2014)
- Norrköping (2018)
- Nässjö (2015)
- Piteå (2016)
- Ronneby (2012)
- Stockholm (2018)
- Säfte (2015)
- Sölvesborg (2017)
- Täby (2019)
- Uddevalla (2016)
- Ulricehamn (2017)
- Upplands Väsby (2018)
- Uppsala (2017)
- Vara (2017)
- Vetlanda (2013)
- Åmål (2018)
- Örebro (2018)

Exemplet Malmö:

Kommunfullmäktige i Malmö Stad antog i maj 2018 *Arkitekturstaden Malmö*, ett tillägg till den kommunala översiktsplanen. Handlingen upprättades bland annat för att konkretisera vad arkitekturpolitik är där de ville skapa en plattform för den uppsjö av aktörer som är med i stadsbyggandet. Inspiration hämtades i huvudsak från Köpenhamn men Malmö följer fortsatt andra kommuners arkitekturpolicyarbete eftersom deras dokument inte är en färdig produkt utan en pågående arbetsprocess. Dokumentet riktar sig till alla som vill göra något i kommunen och i och med att det är en del av översiktsplanen menar de att det också är hela Malmös dokument.

De nio teserna är grunden i dokumentet som sammanfattar ambitionerna i arkitekturfrågor och är viktiga i konkretiseringen då hela handlingen är 104 sidor lång. Malmö lyfter att många, internt och externt, felaktigt tror att de har arkitektur i ryggmärgen, varpå teserna ska tjäna som konkret verktyg att utgå från i processen. Kommunen har redan upplevt positiva effekter av *Arkitekturstaden Malmö* och den används såväl internt som av marknaden efter en kommunikationsinsats av förvaltningen.

Malmö 9 teser om arkitektur

	STADEN	RUMMET	HUSET/PLATSEN
FUNKTION	Arkitekten ska tillföra värden till alla människor i Malmö	Arkitekten ska främja livet i stadens rum	Arkitekten ska vara inbjudande och tillgänglig
FORM	Arkitekten ska stärka Malmös särart	Arkitekten ska gestaltas i relation till sin omgivning	Arkitekten ska ge sinnliga upplevelser
FRAMTID	Arkitekten ska bidra till Malmös miljömässiga hållbarhet	Arkitekten ska kunna utvecklas över tid	Arkitekten ska åldras med värdighet och skönhet

Årtal inom parentes visar när den infördes

Enligt vår definition har 29 stycken kommuner en arkitekturpolicy i någon form. Benämningarna på dokumenten varierar mellan exempelvis arkitekturpolicy, stadsmässighetsdefinition, stadsmiljöprogram, arkitekturprogram och arkitekturstrategi.

Kommuner där ett arbete pågår med en arkitekturpolicy

35 kommuner, motsvarande 16 procent av de svarande, har angett att det pågår ett arbete med att ta fram en första policy för arkitektur i någon form. 18 av dessa uppskattar att de kommer att vara färdiga år 2019, 14 anger år 2020 och tre kommuner anger inget år för färdigställande. Det ska betonas att vi inte i samtliga fall har kännedom om vilken typ av dokument det handlar om. De kan vara kulturmiljöprogram, arkitekturprogram, utpräglade policyer eller annat.

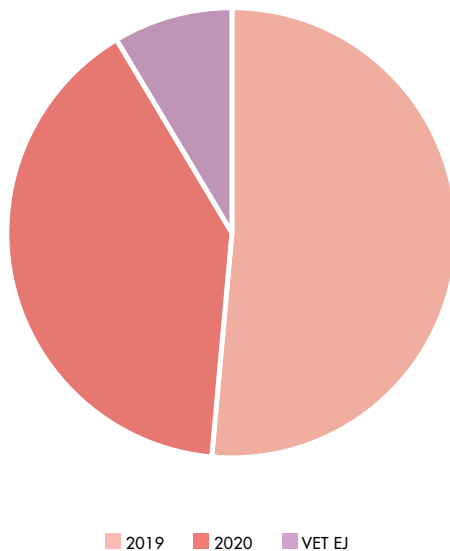
Vi har genomfört intervjuer med sju representanter från dessa kommuner, samt sju representanter från kommuner med färdiga policyer, vilka vi kommer redogöra för senare i rapporten.

Exemplet Eskilstuna:

Eskilstuna kommun har ett pågående arbete med ett arkitekturprogram som de hoppas kommer antas i kommunfullmäktige vintern 2019/2020. Ett omfattande förarbete har genomförts där kommunala bolag, förvaltningar, politiker och medborgare deltagit i bland annat föreläsningar och workshops i stadskärnan. Åsikter och tankar samlades där in för att skapa ett första utkast till programmet, som sedan kunde läggas till grund för att samla in synpunkter.

Programmet ska i slutändan ha syftet att uppmärksamma arkitekturfrågorna, se till att de tas upp i olika skeden. Syftet är också att generera en läroprocess i den meningen att alla parter får lära av varandra och inte minst ta del av kommunens planer och idéer. Det ska därtill hjälpa till att länka samman hela processen från idé till genomförande. Bygglövsavdelningen kommer inte att få en "handbok" utan de kommer behöva diskutera med andra parter med programmet som utgångspunkt. De har ställt sig frågorna vad, varför och hur under det inledande skedet för att få en tydlig process.

Planerat färdigställandeår

Kommuner som avser att inleda ett arbete inom kort

48 av landets kommuner har angett att de planerar att påbörja ett arbete med en strategi, dokument eller policy för arkitektur i någon form. Detta motsvarar 22 procent av dem som besvarat enkäten. Att ta i beaktning är att vi inte har kännedom om vad för typ av dokument respondenten har haft i åtanke när den svarat.

Av dessa 48 uppskattar 19 kommuner att de kommer ha färdigställt dokumentet år 2021. 14 uppskattar det till år 2020 och fyra stycken redan till 2019. Ett antal kommuner beräknar att bli färdiga till 2022 medan andra menar att de inte kan uppskatta när de blir färdiga. En kommun uppskattar färdigställandet till mellan 2025–2030.

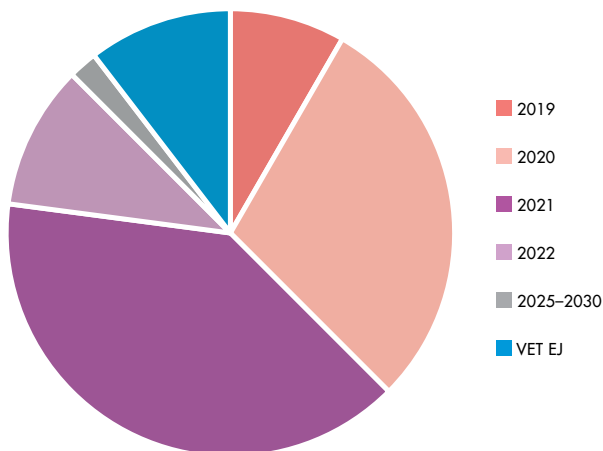
Växjö är en av dessa 48 kommuner. Den har valt att lägga fokus på att bygga upp en arbetsprocess inom förvaltningen som ska gynna och lyfta arkitekturfrågorna. Detta genom gestaltungskrav vid markanvisningstävlingar, arkitektävlingar, underlag inför detaljplan och förmöten vid bygglovsärenden. De har även två arkitekturpris, ett för byggnad och ett specifikt för träbyggnad,

för att på så vis uppmuntra till och uppmärksamma goda exempel på god arkitektur.

Flertalet kommuner uppmärksammar att de har vissa, om än allmänt hållna, riktlinjer för arkitektur i sin översiktsplan samt i fördjupade översiktsplaner. Många har även planer på att få in fler och nya avsnitt om arkitektur i sina nya eller reviderade översiktsplaner framöver. **Leksand** är ett exempel på en kommun som i sin översiktsplan har riktlinjer för bygglov och detaljplanering som berör takvinklar, fasadfärg och mycket mer för utvalda tätorter. Flera kommuner visar även upp gestaltungsprogram för enskilda stadsdelar eller detaljplaner. Andra vittnar om att de har underlag för att ta fram kulturmiljöprogram eller liknande, men att resurserna inte räcker till för att fullfölja arbetet.

Av enkäten framgår även att vissa kommuner ser tendenser till förstärkning av arkitekturarbetet efter att nya politiska majoriteter tillträtt sedan kommunvalet 2018. Det framgår även att flera kommuner planerar att uppföra ganska enkla dokument, men att de anser att det är nödvändigt med ett gestaltungsdocument för dialogen kring enskilda byggnader och stadsrum/landskapsbild samt utveckling av samhället.

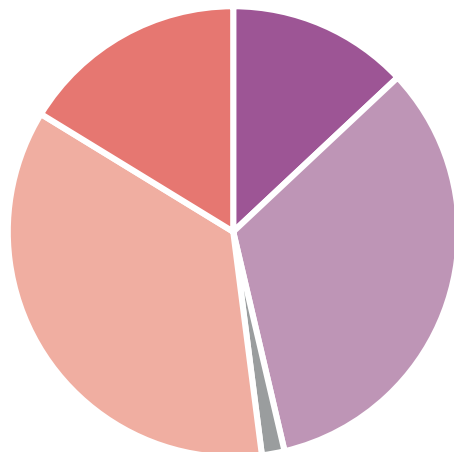
Planerat färdigställandeår

Kommuner som inte avser att ta fram någon arkitekturpolicy

89 kommuner har svarat att de varken har en färdig eller påbörjad arkitekturpolicy i någon form och att de inte heller planerar att påbörja ett sådant arbete. Respondenterna fick möjlighet att ange vilken eller vilka anledningar som ligger till grund för detta. De två vanligast förekommande svaren, som ungefär hälften av de svarande angav, var att kommunens politiker har andra prioriteringar samt att tjänstepersoner har tidsbrist. Dessa två har ett samband hos många av kommunerna. Prioriteringsfrågan har även ett tydligt samband med en låg nybyggnadstakt. Det leder till att resurser istället tenderar att läggas inom andra delar av kommunens ansvarsområden och resurserna räcker därför inte till för att användas till arkitekturarbete.

Orsaker till varför kommuner inte tar fram en arkitekturpolicy

■ INGET BEHOV, 16 SVAR

■ POLITISK OENIGHET, 2 SVAR

■ BRIST PÅ ARKITEKTURKOMPETENS, 20 SVAR

■ KOMMUNENS POLITIKER HAR ANDRA PRIORITERINGAR, 41 SVAR

■ TIDSBRIST HOS TJÄNSTEPERSONER, 44 SVAR

Avsaknaden av ett utpräglat behov är tydlig, vilket förutom den låga byggtakten bedöms kunna grundas i att mindre kommuner oftare har kortare beslutsvägar samt mindre arbetsgrupper. Det förbättrar möjligheterna att kunna diskutera och lösa frågor på ett smidigare sätt. Därmed blir behovet av övergripande policyer inte lika stort och prioriteras inte i första taget. Vissa anger att de, i och med en låg nybyggnadstakt, istället tar fram kulturmiljöprogram, bebyggelseinventeringar eller riktlinjer för hur man ska arbeta vid ombyggnader och rivningar. Andra behandlar kommunens gestaltungsarbete i sina översiktsplaner eller områdesspecifika gestaltungsprogram.

Å andra sidan anger några kommuner att tjänstepersonerna ser ett behov, men att resursbrist och andra politiska prioriteringar utgör hinder. I många mindre kommuner är det endast någon enstaka person eller två som arbetar med planering/gestaltning och då blir en potentiell arkitekturpolicy en lyxvara. Att det råder en politisk oenighet i frågan om upprättandet av ett arkitekturdokument är dock ovanligt.

Det framgår tydligt av enkäten att det pågår mycket arbete med arkitektur, även om många kommuner inte har planer på att upprätta en utpräglad policy eller strategi. Det betonas på flera håll att det är av stor vikt med arkitektur av hög kvalitet. **Bergs** kommun är ett exempel där gestaltungsfrågor i enskilda fall ofta diskuteras i Miljö- och byggnämnden med stöd av stadsarkitekten. I **Värmdö** lyfter politikerna gestaltungsningen på sina möten och kommunen följer upp innehållet i avtalen från bygglovskedet genom ett gestaltungsforum. **Gislaved** är en av flera kommuner som har ett arkitekturpris. Priset har funnits i 15 år och vinnarna fungerar inte minst som föredömliga exempel vid olika möten med byggherrar som är i startgroparna av byggprojekt. **Laholm** är en av flera kommuner som ställer sig frågan om det inte vore fördelaktigt att kunna gå ihop i nätverk och samarbeta med andra kommuner som har liknande storlek och förutsättningar.

Hur arbetar kommunerna med sina arkitekturpolicyer?

Förankring och omfattning

Den geografiska omfattningen av kommunernas policyer varierar. **Uppsala**, **Malmö** och **Göteborg** är tre kommuner som har valt att upprätta arkitekturpolicyer som täcker hela kommunen. De betonar att det är lättast att tillämpa policyn i mer stadsmässiga områden men att den gäller för hela kommunen. Uppsala och Malmö anger att de har pågående arbeten med dokument specifikt för landsbygden.

Norberg, **Avesta** och **Fagersta** har tillsammans fokuserat på gestaltning på landsbygden då de tagit fram ett specifikt gestaltningsdokument för sina landsbygder, *Bygga på landet*. Där berörs bland annat placering och utformning med flertalet rekommendationer på ett lättläst och konkret vis, endast åtta sidor långt. Det är förankrat i nämnd men helt fristående och är av bygglovshandläggare och byggaktörer ett uppskattat stöd som framför allt används i tidiga stadier i ärenden och projekt.

belyser vikten av att alla kommunens styrdokument ska peka åt någorlunda samma håll, vilket underlättas om man strävar efter att utgå från översiktsplanen.

Malmös policy är kommundäckande och lyfter vikten av att dess strategiska dokument hänger ihop. Den är, tillsammans med **Linköping**, exempel på en kommun vars arkitekturdokument är ett tematiskt tillägg till översiktsplanen. Man menar att dokumentet nu är hela Malmö handling då parter inom alla kommundelar var involverade på något sätt. Det ses som en styrka eftersom alla förvaltningar känner till dokumentet och det är genomarbetat. Externa parter lägger dock liten vikt vid vilken politisk nivå arkitekturpolicyen är beslutad, dokumentet får alltså inte större inverkan på exempelvis byggherrar för att det är en del av översiktsplanen. En nackdel var att det tog längre tid när handlingen skulle beslutas i kommunfullmäktige.

65 % av de svarande kommunerna som har en färdig policy har antagit den i kommunfullmäktige. I 33 % har beslutet fattats i nämnd och i 2 % av kommunerna har policyn beslutats av kommunstyrelsen.

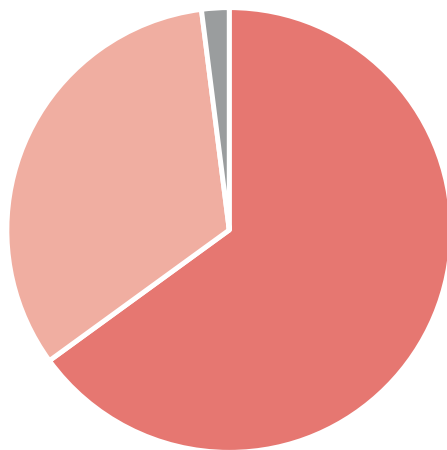
”Det finns en uppfattning att man på landet kan bygga som man vill”

Täby, **Linköping** och **Upplands Väsby** är exempel på kommuner som har utpräglade policyer för sitt arkitekturarbete men som inte gäller för hela kommunen. Täby fokuserar på sina två primära stadskärnor, Linköping på sin innerstad och Upplands Väsby i olika grad på vad de benämner som tät, medeltät och småskalig stadsbygd inom kommunen.

Göteborg valde att arbeta kommundäckande då de planerar att göra sin policy till en del av översiktsplanen. På så vis anser de att både policyn och översiktsplanen får större genomslag.

Upplands Väsby är inne på samma spår då deras stadsmässighetsdefinition är en del av översiktsplanen och varit underlag till den. De

Politisk beslutsnivå

■ KOMMUNFULLMÄKTIGE ■ NÄMND ■ KOMMUNSTYRELSE

Uppsalas policy är beslutad i kommunfullmäktige, men är ett fristående dokument. De menar att dokumentet på så vis blir bindande för alla parter, exempelvis kommunala bolag, vilket det inte hade varit i samma utsträckning om det blivit knutet till en översiktsplan. **Täby** har å sin sida valt att ha sitt arkitekturprogram fristående men förankra det i nämnden, då det ska komplettera två fördjupade översiktsplaner. Genom att inte förankra i kommunfullmäktige menar **Täby** att de sparade tid, resurser och att dokumentet inte behövde vara lika omfattande då vissa skrivningar inte behövde tas med.

Något som är värt att notera är att antalet sidor som dessa dokument omfattar varierar kraftigt. **Täbys**, **Linköpings** och **Upplands Väsby**s handlingar, som berör en eller flera delar av respektive kommun, är 48, 88 respektive 20 sidor långa. De kommuntäckande för **Uppsala**, **Malmö** och **Göteborg** är 39, 104 respektive elva sidor långa. Det kan med andra ord konstateras att den geografiska omfattningen eller den politiska förankringen inte har något direkt samband med att dokumentet blir längre eller kortare.

Flera av de intervjuade kommunerna vittnar om svårigheter kring balansen mellan att vara övergripande/flexibel samt tillräckligt konkret. Ska policyn skrivas kort och koncis eller lång och övergripande? Malmös tillägg till översiktsplan, *Arkitekturstaden Malmö*, är över 100 sidor långt men baseras å andra sidan på nio så kallade tesser som bidrar till en konkretisering. De nio tesserna är, som tidigare nämnts, tänkta att utgöra ett verktyg vid exempelvis tidiga skeden där kommun, byggherrar eller konsulter får ett ramverk att diskutera utifrån. Med andra ord är Malmös handling ett exempel på ett förhållandevis långt dokument som till viss del ändå är konkret och kan användas som ett stödjande verktyg.

Linköpings 10 stadsbyggnadsprinciper

Stadsbyggnadsprinciperna

- Byggnader placeras i gatuliv
- Entréer vänds mot gatan
- Gårdar utformas för socialt liv
- Lokaler för verksamhet i bottenvåningarna
- Husens höjd i relation till gatans bredd
- Särskilt viktiga byggnader kan placeras fristående
- Torg, parker vegetation och vatten får variation och hållbarhet
- Flera fastigheter/arkitektsatser inom varje kvarter
- Gatans linjedragning med hänsyn till upplevelsen
- Platsens historia är en resurs

Linköping har också en konkret bas med hjälp av sina stadsbyggnadsprinciper som är tio till antalet. *"Byggnader placeras i gatuliv"* och *"Entréer vänds mot gatan"* är två konkreta exempel.

Göteborgs dokument har fyra övergripande utgångspunkter som utgör kärnan i deras arbete med arkitektur och som de beskriver närmare. De menar att ju mer detaljerat man skriver, desto kortare blir dokumentets livslängd. Detta till stor del eftersom kunskap och trender kommer och går. Därför har de strävat efter att upprätta en mer allmän viljeriktning snarare än något som ska fungera som en handbok. **Upplands Väsby** har haft samma tankar under sitt arbete och menar att alltför detaljerade principer gör att man kan gå miste om goda idéer och innovativa tankar. **Uppsala**, som valt ett mer konkret upplägg genom sju centrala begrepp i sin policy, menar att detta gjort att handläggare och andra fått frågan om arkitektur integrerad i sitt arbete. Arkitekturen har blivit en mer naturlig del av planeringen, då de menar att sju punkter går att hålla i huvudet och är enkla att utgå från när dialog förs med exempelvis byggherrar på ett tidigt stadium.

Uppsalas sju centrala begrepp:

- **Sammanhang**
- **Skala**
- **Grönt**
- **Befintliga värden**
- **God livsmiljö**
- **Samverkan**
- **Tillgängligt**

Bland de kommuner där ett arbete pågår planerar **Gotland** och **Sjöbo** att deras dokument ska omfatta hela kommunerna vilket de motiverar med att de har väldigt mycket landsbygd i förhållande till stadsbebyggelse varför de vill inbegripa båda miljöerna. Dock antar de att respektive centralort, med stadsmässiga miljöer, kommer ha mest nytta av dokumentet. **Skellefteå** avser i nuläget att deras dokument ska komma att gälla för staden och inte omkringliggande landsbygd då de båda miljöerna skiljer sig åt i stor utsträckning vad gäller gestaltning och därför bedöms separata handlingar för detta vara aktuellt. De betonar dock betydelsen av att till exempel byggnaders placering även är viktig på landsbygden.

Örnsköldsvik kommun arbetar å sin sida med framtagande av en fördjupad översiktsplan med kapitel om gestaltning och stadsbild. Den tas fram då de flesta plan- och bygglovsärenden berör centralorten varpå handlingen ska omfatta det området. Med andra ord ska deras dokument i slutändan förankras i kommunfullmäktige.

Gotland siktar på ett fristående dokument, utan koppling till sin översiktsplan. Dock avser de ha ett kapitel som fokuserar på plan- och bygglagen, och som samtidigt visar på kopplingar till översiktsplanen, medan ett separat tematiskt tillägg till översiktsplanen kan bli aktuellt på längre sikt. Några kommuner har en mer kluven inställning. Exempelvis **Sjöbo** som i dagsläget står och väger mellan att ha sin handling som fristående eller som en bilaga till översiktsplanen. Även i **Skellefteå** råder delade meningar men det lutar åt att landa i ett fristående dokument som förankras i nämnden, eller möjligen kommunfullmäktige.

Eskilstuna kommer anta sitt arkitekturprogram i kommunfullmäktige men har inte bestämt sig för programmets geografiska omfattning.

Syften och målgrupper

Av de kommuner som har intervjuats är det tydligt att syftet med dokumenten i stora drag är desamma. *"Viljeriktning"* är en tydlig gemensam nämnare som omnämns där kommunerna vill tala om vad man vill med sin bebyggda miljö nu och framöver. Det talas om *"gemensamma riktlinjer"*, *"övergripande nivå"*, *"skapa plattform"* och *"skapa arkitekturpolitik"* för att bilda god förståelse av vad som kan krävas av samhällsbyggandets olika aktörer. Likväl vill de beskriva och motivera vikten av en god arkitektur och gestaltning samt vägleda och inspirera inblandade aktörer, kommunen själv inkluderad.

Det framgår att dokumenten kan fungera som en spegling av hur man vill att staden ska utformas, men det lyfts också att handlingen inte fungerar som ett sätt att skapa en målbild då arkitekturen är en färskvara och i ständig förändring. Vidare beskrivs att byggaktörer tidigare kunde gestalta med mer fria ramar, men i samband med en ökad byggtakt och en påtaglig förtätningstrend så har kommuner både fått möjlighet och behov av att säkerställa en högre kvalitet i byggandet. Även en ökad befolkning framstår som en starkt bidragande faktor till att dokument för arkitektur tas fram.

Nya typer av stadsmiljöer, med mer urban karaktär, har medfört krav på nya angreppssätt. Detta parallellt med ett ökat fokus på kommunernas hållbarhetsarbete och påtryckningar från nationellt håll i form av exempelvis skarpare krav kring klimatpolitik. **Eskilstuna** tar i sitt arbete stöd i den nationella arkitekturpolitiken och menar att det är av yttersta vikt att man arbetar tvärsektorielt över förvaltnings- och professionsgränserna för att minska olikheter i samhället, något som ett arkitekturprogram kan bidra till. Kommunen menar att väl gestaltade miljöer bidrar till att jämna ut de ökade skillnaderna i samhället. Därutöver lyfter de att deras program ska förtydliga processen mellan lov och genomförande samt att många led och processer samverkar och överlappar varandra.

Gotland talar om att den upprättar ett dialogdokument då kommunen vill framhäva hur dialoger ska användas och hur dessa kopplas till

kommunala arkitekturpolitiska mål. Därtill vill de att dokumentet visar att de ska utveckla stad och gestaltning snarare än hur och samtidigt belysa den fysiska planeringens roll. **Järfälla** är inne på samma spår då deras handling till stor del syftar till att belysa begreppet stadsbyggnad, livet mellan husen och att arkitektur handlar om mer än fasad och enskilda byggnader. Flera av de intervjuade understryker att de i sina dokument vill tydliggöra att arkitektur är mycket mer än fasader; att arkitektur även handlar om offentliga rum, skalor, olika aktörer, strukturer och stadsbyggande för att nämna några exempel. **Skellefteå** berättar att i tidigare arkitekturdokument har begrepp som skala, rum och gröna frågor inte berörts. Det vill kommunen nu ändra på med det nya dokumentet då den bedömer dessa som centrala i dagens stadsbyggande. De avser bland annat besvara vilka stråk som är viktiga och hur mycket staden tål ur ett

byggperspektiv. Därtill vill de lyfta det faktum att en markägare inte kan bygga vad den vill utan att det handlar om att se på byggandet ur ett övergripande stadsbyggnadsperspektiv. Deras arbete syftar även till att skapa ett dokument som går att luta sig mot vid påtryckningar inom förvaltningen när det råder meningsskiljaktigheter.

Fortsättningsvis fick de intervjuade kommunerna ange vilka målgrupper de bedömer att deras dokument är riktat till. En klar majoritet anser att kommunen själv ska kunna ha den som stöd i någon form vid exempelvis handläggning av bygglov, inledande projektmöten eller vid granskning av arkitektävlingars bidrag. Alla anger externa aktörer som en målgrupp i någon utsträckning och vissa adderar att dokumentet ska fungera som arkitekt- och byggbranschens förhållningsregler. Å andra sidan menar färre än hälften att dokumentet

ARKITEKT: ESKILSTUNA KOMMUN. FOTO: STEN JANSÉN

Fristadstorget, nominerat till Sienapriset 2015, Eskilstuna

ARKITEKT: ANNA CHAVEAWE. FOTO: MICHEL BONNIN

Hamra, vinnare av Kasper Salin-priset 2018, Gotland

ARKITEKT/ILLUSTRATION: HENNING JARSEN ARCHITECTS

Vinnande tävlingsförslag, Tibble-Åvatriangeln, Täby

ARKITEKT/ILLUSTRATION: WHITE ARCHITECTS

Vinnande tävlingsförslag, Kulturhuset, Skellefteå

har medborgare som en enskild målgrupp, men där exempelvis **Eskilstuna** menar att det finns förhoppning om en kunskaphöjning hos medborgarna som en följd av arbetet.

Sjöbo och **Örnsköldsvik** är två exempel som avser rikta sig till alla som "vill göra något" i kommunen, vilket kan vara medborgare. Det framgår att även de egna tjänstemännen och politikerna kan utgöra målgrupp, eftersom arkitekturpolicyen kan användas som beslutsstöd vid beslut om gestaltning i olika ärenden. Dokumentet kan även komma att fungera som en utgångspunkt för dialog mellan tjänstepersoner och politiker. Flera menar att det är viktigt att politikerna är med och processar fram dokumentet och får insyn i arkitekturens möjligheter och innebörd. En kommun förtydligar att politikerna är avsändare och beslutsfattare av deras dokument och därför inte kan definieras som en målgrupp.

Framgångsfaktorer och fallgorpar

Huruvida framtagandet av arkitekturpolicyen har varit en smidig process varierar från kommun till kommun. Vi har frågat kommunerna vilka framgångsfaktorer de tagit till sig när dokumentet nu är färdigställt och vilka fallgorpar de tycker att kommuner som har ett pågående eller planerat arbete för arkitektur bör undvika.

Förankra tidigt och brett

Det absolut tydligaste framgångsfaktorn som genomsyrar intervjuerna är förankring. Genom att tidigt involvera politikerna och den egna organisationen har många arbeten flutit på smidigt. Att ha workshops, arbetsgrupper och möten där politiker och tjänstemän från olika förvaltningar deltagit har gjort de båda grupperna i slutändan varit trygga och bekanta med resultatet vilket underlättat tillämpningen. Med andra ord har tröskeln mellan framtagande och tillämpning inte blivit lika hög.

Exempelvis har **Eskilstuna** samlat kommunala bolag, förvaltningar, exploateringssidan, politiker och allmänhet för att samtala och lära av varandra. Det har kommit att bli en form av utbildningsinsats och en arbetsprocess där

sammanfattningar av genomförda workshops publicerats på kommunens webbplats. Att diskutera arkitekturarbetet på beredning istället för nämnd menar några har varit givande då nämnden är för stor och försvårar en givande diskussion. Fortsättningsvis har det i startskedet underlättat om politikerna haft ett intresse för arkitektur, annars har det behövts väckas vilket i vissa fall varit en stor utmaning. Vissa menar att det har varit avgörande att samma politiker varit delaktiga under hela processen då det skapat kontinuitet i arbetet.

Öka kunskapen och ha en grundlig dialog

Det betonas att grundläggande och klargörande diskussioner om vad arkitektur är, att estetik är en av flera faktorer som ingår i begreppet arkitektur, är viktigt för att kunna ta sig vidare i processen. Det behövs bättre kunskaper om att arkitektur inte behöver vara dyr och exklusiv och att det handlar om mer än fasader samt att exempelvis en god placering och genomarbetad tankeprocess kan leda ett projekt långt i fråga om arkitektur. Överlag är en öppen och transparent dialog något många lyfter och att det även i en sådan process är av stor vikt med en tydlig rollfördelningen mellan tjänstepersoners roll som sakkunniga och politikernas roll som beslutsfattare.

Gotland har kommit till insikten att den själv och andra kommuner behöver utveckla och förbättra sambandet mellan bygglov och planering på så vis att de behöver ha en plan för hur gestaltungsfrågor ska föras över mellan olika delar av kommunen. En dialog kring och plan för vilken typ av gestaltungsfrågor som ska hanteras i en översiktsplan behöver upprättas för att kunna avgöra till vilken grad gestaltning ska hanteras i en separat strategi, policy eller liknande. Därtill lyfter flera fördelen med att upprätta ett politiskt dokument då det skapat en tyngd och dignitet hos dokumentet.

”Arkitektur behöver inte vara dyrt och exklusivt”

Bjud in till dialog

Det lyfts däremot åsikter om att det är fördelaktigt att först skapa ett utkast och därefter ha workshops och liknande med olika parter. Andra lyfter exempel på att det inte funnits resurser till en bred förankring på ett tidigt stadium och att ett förslag därför tagits fram för att därefter delges övriga parter. Å andra sidan menar några att det inte var optimalt att avvakta med förankring och att de hellre hade haft en bred förankring och dialog från start.

Svetsa samman gruppen

Något som kan vara svårt att styra, men som varit en framgångsfaktor, är att det inte varit en så stor omsättning inom projektgrupper eller politiken. Att därutöver få till en sammansvetsad grupp, som till exempel gjort studiebesök där även politiker ibland deltagit, har visat sig fördelaktigt för den fortsatta arbetsprocessen. Fördelaktigt har även varit om det funnits en bred kompetens att tillgå inom såväl projektgrupp som förvaltning. **Sjöbo**, som får kategoriseras som en liten kommun sett till invånarantal, vittnar om att en framgångsfaktor är de korta avstånden mellan sina enheter inom kommunen vilket gjort att möten, avstämningar och frågeställningar kunnat avhandlas snabbt och smidigt.

Ha en plan och ta hjälp

Av flera intervjuer framkommer att det är av yttersta vikt att man vet vad man vill, och varför, när arbetet påbörjas. Det är lika viktigt att ha en plan för process som för förankring som för uppföljning samtidigt som det är viktigt att se arbetet i stort som en process och inte en färdig slutprodukt. Dock kan det vara fördelaktigt att jobba med delmål i vissa fall, men i slutändan gäller det att känna sig trygg i var projektgruppen eller kommunen står under arbetets gång och att det finns konsensus om arbetets syfte. I samband

med upprättande av en plan förordas att ta inspiration och stöd från andra kommuner som kommit längre samtidigt som det är av stor vikt att utgå från sin egen kommuns unika förutsättningar då många idéer och åtgärder inte är allmängiltiga.

Gör ett gediget förarbete och håll policyn levande

Fortsättningsvis lyfts tålmod som en viktig aspekt att ha i åtanke. Inte minst i början av arbetet, då gott om tid krävs för att få till ett gediget förarbete. En grundlig förstudie är något som exempelvis **Gotland**, **Örnsköldsvik** och **Eskilstuna** menar varit lyckosam, där Eskilstuna menar att det reducerat antalet fallgropar och utsvävningar vilket i sin tur gjort att budgeten kunnat följas på ett bättre sätt.

I förarbeten betonar flera kommuner, som tidigare nämnts, vikten av förankring i olika grad för att inte minst underlätta användningen och implementeringen. Dels inom förvaltningen men även med näringsidkare, exploatörer och allmänhet för att så många som möjligt ska känna sig delaktiga och på så vis öka chanserna att dokumentet kommer till användning. Det bedöms lättare att genomföra åtgärder utifrån exempelvis ett arkitekturprogram när näringsliv och fastighetsägare varit med och arbetat fram det.

Malmö är en kommun som därutöver lyfter vikten av ett kommunikativt upplägg, att kommunen bör vara uppmuntrande till synpunkter från olika parter, då dokumentet i Malmös fall riktar sig till alla som vill göra något i kommunen. Vidare betonar de vikten av att fortsätta samlas in synpunkter när handlingen är färdigställd, att arbetet inte är klart för att det är politiskt antaget. Detta är ett synsätt som flera kommuner delar, vikten av att inte se dokumentet som en färdig produkt utan som en ständig process där vissa kallar det ett forskningsarbete och lärandeprocess för både tjänstepersoner och politiker.

”En arkitekturpolicy är som ett sandslott i vattenkanten. Man kommer behöva göra om den”

Välj väg – konkret eller övergripande

Järfälla är av uppfattningen att dess dokument ska vara enkelt och ambitionsbaserat snarare än hårt och specifikt. Det riskerar annars att snabbt bli inaktuellt i och med att byggande är i ständig förändring och därför måste det finnas öppningar för något bättre. Kommunen menar även att det finns risk för att för detaljerade riktlinjer kan hämma nytänkande och god arkitektur.

Örnsköldsvik vittnar om liknande slutsatser där de landat i att det ska vara möjligt att göra avsteg från riktlinjer då verkligheten förändras, men att det då ska krävas en motivering. De tror mer på tydlighet än alltför svepande formuleringar. Som utgångspunkt föreslås att formuleringar ska stämmas av med exempelvis bygglovshandläggare så att de är tillfredsställda och bedömer att de kan använda sig av texten. Exempelvis lyfts begreppet ”trivsamt stad” som något Örnsköldsvik önskat undvika då det är svårt att definiera, och dokumentet får inte komma att bli svårare att ta stöd i än plan- och bygglagen. De tror dock inte på olika former av checklistor men lyfter å andra sidan riktlinjer kring friytor för bostäder som ett lämpligt inslag i sin policy. Vissa menar dock att checklistliknande segment kan vara fördelaktigt, vilket beskrivs senare i denna rapport.

Positiva effekter av policyerna

Några av dem som intervjuats har ett färskt eller ofullständigt dokument och har därför inte hunnit se några direkta effekter ännu. Men av de övriga har samtliga sett positiva effekter sedan handlingen färdigställts. Diskussion har skapats,

dels kring varför man har en policy, dels om vad arkitektur är för något och dels varför arkitektur är viktigt. Policyn upplevs ha hjälpt till med att sätta saker i sitt sammanhang, att det finns något att referera till samtidigt som det blivit ett pedagogiskt verktyg gentemot alla parter och en bärare av kommunens idéer.

Flera av de svarande berättar att handläggare numera informerar om policyn när de träffar marknadsaktörer. Flera upplever även att byggherrar ibland har med sig policyn eller åtminstone kommer med förslag och åsikter som vittnar om att de använt den. Vidare lyfts även flera exempel på att detaljplaner har en rutinmässig hänvisning till handlingen. Därutöver ser **Upplands Väsby** en konsekvens i form av att byggherrar är bra på att tolka policyns innehåll till sin fördel. Detta skapar en variation som kommunen inte är främmande för då de är öppna för nya och innovativa idéer, men det är hur som helst en effekt som kan uppstå och som behöver hanteras.

Gör policyn användbar

Angående effekter frågade vi kommunerna hur de anser att en kommun bör agera för att undvika att dokumentet blir fast på en hylla, hur man bör gå tillväga för att det ska komma till användning och få effekt. I våra intervjuer vittnas det om att flera handläggare varit negativa till upprättandet av en arkitekturpolicy då de upplevt att de redan har diverse riktlinjer, policyer, strategier och visionsdokument att förhålla sig till och därför inte såg behovet av ytterligare ett dokument.

Respondenterna menar att genom att helt enkelt inte placera handlingen på hyllan så riskerar den inte heller att bli kvar där. Det handlar om att göra handlingen så pass användbar och tydlig att den blir en del av det dagliga arbetet och ligger framman på skrivbordet så att det skapas en kultur kring policyn. Flera av de intervjuade understryker vikten av språket och att innehållet behöver vara enkelt att ta till sig för alla som ska läsa det. Språket bör vara pedagogiskt – inte för svårt och inte heller alltför översiktligt och svepande då det riskerar att bli krångligt för exempelvis byggherrar att förhålla sig till.

Använd checklistor – men med måtta

Flera vittnar om att konkreta avsnitt eller segment i dokumenten har visat sig framgångsrika för att handlingen ska tillämpas väl. Som tidigare nämnts finns checklistliknande segment vilket har gjort att inte minst handläggare och byggherrar har fått något lätthanterligt att använda i det dagliga arbetet när exempelvis ett projekt ska inledas. **Malmö** menar att många personer anser sig ha goda kunskaper om arkitektur, vilket de i själva verket sällan har. Men genom att ta till sig ett antal punkter i dokumentet borde det gå att få in arkitektur i ryggmärgen och på så sätt minska risken för att dokumentet inte kommer till användning. Andra menar att det finns en risk för att övriga delar av dokumentet förbises när det finns en form av checklista, och bland annat Malmö betonar att det i viss mån kan hämma kreativitet.

Hänvisa till policyn och se till att den tillämpas

Som tidigare nämnts lyfter flera kommuner vikten av att dokumentet inte får ses som färdigt bara för att det är antaget, utan att det är ett processverktyg som inte har ett slut. Vikten bör med andra ord ligga vid att arkitektur inte ska kunna falla i glömska. Det görs framför allt genom att prata om den, att exempelvis lyfta frågan om en arkitektonisk idé vid ett inledande projektmöte eller startmöte för detaljplan. Fortsättningsvis lyfter kommunerna vikten av hänvisningar till dokumentet i markanvisningar och detaljplaner, att göra det till obligatorisk rutin och till en naturlig del av planprocessen. **Linköping** skriver exempelvis alltid en uppdragsbeskrivning till nya detaljplaner där det framgår att en stadsbyggnadsidé ska redovisas.

FOTO: MICHAEL ERHARDSSON

Västra hamnen, Malmö

Håll arkitektursamtalet levande

Andra konkreta tips som ges är att utnyttja lanseringen av dokumentet då det visat sig fördelaktigt att "rida på" nyhetens behag och i samband med det verkligen se till att marknadsföra den. **Täby** har valt att ha en stadsbyggnadsakademi som träffas en handfull gånger per år. Politiker, tjänstemän och byggaktörer träffas på temakvällar där föreläsare bjuds in och diskussion startas. Det har gjort att deras arkitekturprogram fått uppmärksamhet med jämna mellanrum. **Järfälla** har en form av gestaltungsgrupp som kopplas in vid exempelvis markanvisningar. Gruppen blir en viktig plattform och användare av dokumentet som kan se till att det "hålls vid liv". **Skellefteå** ser en styrka i att få dokumentet förankrat i kommunfullmäktige då det blir svårare för någon part att ignorera och på så sätt minskar risken avsevärt att det hamnar på en hylla och samlar damm.

Uppföljning och revidering av policyn

Det framkommer att flertalet kommuner inte har en uttalad plan för varken uppföljning eller revidering av sitt arkitekturdokument. Vissa har fått sig en tankeställare under intervjuens gång. **Uppsala** är ett undantag. Planerare, arkitekter, byggherren, fastighetsägare och andra berörda besöker färdigställda projekt och på plats ställer sig frågor som om man uppnådde det man ville och om byggnaden fungerar. Alla berörda fyller även i en uppföljningsblankett som ett programkontor ansvarar för.

Även i **Malmö** förekommer en viss erfarenhetsåterföring genom bland annat utflykter till färdigställda projekt och genom att skicka ut enkät internt för att undersöka hur bra koll anställda har på dokumentet vilket samtidigt blir en påminnelse om att den finns. Förhoppning finns att arkitekturpolicyn ska bidra till en förbättrad uppföljning. **Göteborg** har tagit fram en samling indikatorer som planeras fungera som en checklista vid uppföljning.

Är dokumentet kopplat till översiktsplan menar flera att eventuell revidering sker i samband med att översiktsplanen revideras och om det finns en genomförandestrategi för översiktsplanen

omfattas även arkitekturpolicyn av den. Tankar finns även kring att göra tematiska tillägg till arkitekturpolicyn. Men överlag menar flera att dokumentet är så pass nytt att det inte finns behov eller plan för revidering eller uppföljning.

Gotland har ett pågående arbete med en policy men har ännu inte bestämt sig för någon plan för uppföljning, men kommunen ser fram emot att identifiera de problem som arkitekturpolicyn löser. Detta då kommunen idag ser sig själv som en svag och omedveten aktör kring byggande på egen mark. Det genererar dåliga fysiska miljöer och man hoppas därför att en uppföljning kan avgöra om kommunen utvecklats på den fronten. **Sjöbo** menar å sin sida att de korta avstånden inom förvaltningen underlättar en kontinuerlig avstämning och uppföljning vilket genererar eventuella revideringsförslag, och att någon utpräglad plan för uppföljning och revidering därför inte är ertecknad i nuläget.

Kommunernas syn på statens roll i arkitekturarbetet

Boverket

I intervjuerna lyfts att Boverket bör fokusera på att skapa en brygga mellan kommun och stat då parterna idag anses ha liten kunskap om varandra. Idag finns ett antal förebilder för hur en arkitekturpolicy ser ut men Boverket borde kunna fungera som en kunskapsbank kring detta. Det bör även ha goda förutsättningar att kunna skapa en mer konkret plattform för arkitektur. Idag tenderar diskussioner att bli väldigt övergripande och inte leda till något användbart stöd. Länsstyrelsen är å sin sida inte en dialogpartner i samma utsträckning eftersom de granskar kommunerna varpå Boverket borde kunna ta den rollen.

Exempelvis bör Boverket kunna redovisa exempel på hur man löst en viss fråga och ha en överblick inom alla områden. Hur har exempelvis en kommun framgångsrikt hanterat reklam i stadskärnan? Det hade varit positivt att kunna bolla med någon som har exempel på lösning,

samtidigt som det hade varit fördelaktigt om Boverkets jurister var mer tillgängliga. Därtill understryker **Örnsköldsvik** vikten av att visa upp goda exempel, men att ett sådant inte behöver vara den fräschaste översiktsplanen utan kan vara att *"denna kommun har framgångsrika väderskydd kring busshållplatser"*.

Boverket bör även kunna hjälpa till att tydliggöra vad den nationella arkitekturpolitiken handlar om och hur en kommun förväntas tillämpa den. De är bra på att visa hur man ska tillämpa andra frågor. Bland annat **Järfälla** menar att Boverket bör fokusera på att belysa stadsbyggandet och det faktum att arkitektur handlar om mycket mer än om byggnader och fasader. Det bör delvis kunna göras genom att understryka skillnaden på de olika begrepp som är i omlopp, inte minst hos politiker och allmänhet. Det finns en känsla av att fler arkitekter vill jobba med stadsbyggnad och inte bara fasader och enskilda byggnader. Genomgående i intervjuerna framgår en positiv attityd till Boverkets vilja att utbilda mer. Dock betonas det av flera att kommunala politiker inte får glömmas bort i sammanhanget då de har mycket inflytande men ofta bristande kunskap om arkitektur.

Plan- och bygglagen (PBL)

Vidare lyfts åsikten att PBL har för stort demokratiskt fokus, att en liten grupp personer i dag kan ha väldigt stor negativ inverkan på byggprojekt, vilket hämmar utvecklingen av staden. Därtill lyfts åsikten att bygglovsinstrumentet är svagt och bör skärpas för att kunna gynna exempelvis arkitektoniska värden. En annan kommun menar att PBL ger bra stöd men helt enkelt inte tillräckligt och att gestaltungsfrågorna tenderar att hamna på efterkälken. Därutöver tillskjuts en åsikt att domstolar borde ha ännu mer gestaltungs-kompetens. Kommunerna **Avesta**, **Norberg** och **Fagersta** betonar svårigheten kring att reglera gestaltning och arkitektur utanför detaljplanlagda områden, varpå de efterfrågar ramar och starkare lagstöd för dessa områden från Boverket.

Gotland är av åsikten att ett kommunalt dokument för arkitektur och gestaltning inte ska vara ett utpräglat PBL-dokument, en åsikt som inte upplevs delas av Boverket eller särskilt många andra kommuner. Därför ser de inte ett utbyte av råd och stöd från Boverket som särskilt aktuellt.

Riksarkitekten

Många är positiva till inrättandet av riksarkitekt-tjänsten och har förväntningar på rollen som en ny och inflytelserik röst som kan lyfta arkitekturfrågan i samhällsdebatten. I synnerhet bör de kommuner som har mindre organisationer, och som har svårigheter med att lyfta arkitekturfrågan hos inte minst politiker, kunna få ett nytt förbättrat stöd. Riksarkitekten bör kunna sprida information om vad arkitektur är enligt staten och vad Sverige har för mål. Därutöver bör det ses över hur detta konkret ska nå kommunerna och vilka förväntningar staten har på kommunernas arbete. Hur som helst anses riksarkitekten vara ett välkommet tillskott. Innehavaren av ämbetet bör kunna stötta kommunerna och ge dem ökad styrka.

Vem har ansvaret för arkitekturen i kommunen?

I övrigt framkommer frågan om vem som bär ansvaret för gestaltning och arkitektur i en kommun. Är det stadsarkitekten? Om så är fallet, vem är ansvarig om det inte finns en stadsarkitekt? Bör det finnas en ansvarig?

Vellinge tar upp att deras stadsarkitekt dels inte längre har personalansvar, dels arbetar under den strategiska avdelningen, vilket antas innebära att gestaltungsfrågorna kan komma att fördjupas på ett bättre sätt. En annan kommun vittnar om att de saknar en ansvarig person för gestaltning och att det strategiska arbetet därför tar längre tid än önskvärt.

Bollnäs anser att det vore fördelaktigt om stadsarkitektens roll förstärktes, vilket skulle kunna ske genom att en ökad samordning mellan stadsarkitekten, länsarkitekten och riksarkitekten. De menar även att det är viktigt att stötta kommuner ekonomiskt för att kunna behålla och förstärka arkitekten och stadsarkitektens roll.

Den nationella arkitekturpolicyen

Ett antal av de intervjuade kommunerna tog fram sin policy före eller parallellt med att Malmös stadsbyggnadsdirektör gjorde den nationella utredningen om gestaltad livsmiljö. Andra har utgått från den och refererat till den i sina arbeten. I **Göteborg** fanns den nuvarande riksarkitekten med i arbetsgruppen, och andra kommuner har varit med som referens i framtagandet av den nationella arkitekturpolitiken.

Några av de intervjuade har hört talas om propositionen men anser sig inte ha kännedom om vad den står för eller innebär. Andra uttrycker sig positivt och ser den som en god riktningssöker och som ett efterlängtat stöd som förhoppningsvis kommer medföra att det nationella och kommunala arbetet drar åt samma håll. Det lyfts att det är positivt att kunna hänvisa till något nationellt, att det finns påtryckning från nationellt håll att frågan om arkitektur lyfts, men det understryks att som kommun behöver jobbet genomföras själv ändå. Den nationella arkitekturpolitiken ska spänna över hela landet men det är orimligt att alla 290 kommuner gör sin egen tolkning. Det bör tas ett samlat grepp kring vissa frågor där innehållet i politiken tydliggörs och översätts.

Ståndpunkten att det offentliga ska vara förebild är något som flera kommuner står bakom. Överlag ses det som det positivt med stöd, idéer samt lösningar på diverse problem och svårigheter i det dagliga arbetet, där en åsikt lyfts om att nationella

politiken främst bör stötta på översiktsplanenivå. En annan kommun menar att staten har en viktig roll i att hålla arkitekturfrågan vid liv, medan en annan belyser att nationella politiken har stor inverkan på deras dagliga arbete. Något ytterligare som uppmärksammas är miljöfrågan, som bekant vuxit sig stark i samhällsdebatten, och att det där finns en nära koppling till arkitektur. Från nationellt håll talas det om goda livsmiljöer och i samband med det menar **Skellefteå** att det borde gå att utnyttja miljöfrågans uppmärksamhet och koppla den till byggande och arkitektur – hur kan arkitekturen bidra i miljöfrågan? Därutöver menar Skellefteå att strandskyddsfrågan tål att jämföras med arkitekturfrågan och leker med tanken att arkitektur hade haft samma uppmärksamhet och fokus hos länsstyrelsen, media och andra parter som strandskydd.

Brist på arkitekturkompetens

Av de kommuner som saknar en utpräglad policy framstår, förutom brist på personal och ekonomiska medel, arkitekturkompetens som en vanlig anledning. Det framgår av enkäten att det hos många råder en mycket hög okunskap, framför allt lokalt, om arkitekturens möjligheter vilket gör att frågan inte får så mycket spelrum. Samtidigt vittnar flera om att frågan om ett utvecklat arbete kring arkitektur mycket väl kan komma att komma upp på agendan under närmsta året.

Av enkäten uppmärksammas att det inte finns arkitekter att rekrytera och att många är ensamma

Bastun, nominerad till KasperSalin-priset 2015, Göteborg

Brotorget, nominerad till Sienapriset 2017, Bollnäs

ARKITEKT RALWIABOR. FOTO: PETER KWARNSTRÖM

ARKITEKT: KABAWAN LANDSKAPSARKITEKTER. FOTO: ALEX GIACOVINI

om sin arkitekturkompetens, vilket försvårar arbetet med frågorna. Att finna arkitektkompetens som kan hantera planering, allmän platsmark och bygglov upplevs också som svårt där kommunens lilla storlek och avskilda lokalisering nämns som tänkbara anledningar. Istället förekommer timanställd extrapersonal med arkitekturkompetens för att till viss del täcka upp behovet.

Härryda får ses som en liten kommun, men anser sig arbeta med god arkitekturkompetens inom både plan- och bygglovsverksamheten. Dock ser de ett behov av bättre vägledning och påverkan från riksarkitekt, länsarkitekt och Boverket utifrån

Riksdagens antagna mål om arkitektur, vilket de bedömer vore betydelsefullt för små kommuner överlag. Ett sådant stöd skulle med största sannolikhet göra arbetet enklare, då initiativ i dagsläget stöter på visst motstånd eftersom det inte finns kunskap om hur man tar fram en policy, skapar mål, inventerar och så vidare.

Därutöver vittnar exempelvis **Dorotea** kommun om att det i deras glesa bebyggelsestruktur inte finns något behov av att styra arkitekturen mer än plan- och bygglagen redan gör, men att det på privata initiativ uppkommit områden med reglerad arkitektur vilket är positivt.

Hotell Borgafjäll, Dorotea

Framgångsfaktorer

Först:

- Förankra syftet med arbetet både internt i kommunens olika förvaltningar och externt bland aktörerna – det underlättar framtagandet och framför allt den framtida tillämpningen.
- Se till att vara överens om hur behoven ser ut och vad politiker och tjänstepersoner vill åstadkomma, hur och varför.
- Överväg att göra en förstudie för att minimera utsvävningar senare i processen.
- Skapa en öppen process med workshops och diskussioner med alla parter. Det ökar förståelsen för arbetet liksom att arkitektur består av mer än estetiska värden och att arkitekten kan föreslå smarta, hållbara och kostnadsbesparande lösningar.
- Våga dela ett utkast för att få in synpunkter tidigt och därmed underlätta förankringen.

Under produktion:

- Digitalisera policyn – gör den GIS-baserad.
- Gör den till en tillgång och inte en börda – policyn ska göra det enklare att skapa bra livsmiljöer. Försök hålla den kort, begriplig och konkret, exempelvis genom att använda teser, riktlinjer eller principer.
- Ställ krav, till exempel att den ska hänvisas till i uppdragsbeskrivningar.
- Gör den angelägen för hela kommunen och gör den förvaltningsövergripande.

Efteråt:

- Se den inte som en slutprodukt, utan som ett processverktyg.
- Följ upp och samla in synpunkter.
- Gör utflykter till aktuella platser med berörda parter.
- Skapa indikatorer att följa upp och bocka av, genom enkät eller annan utvärdering.

Faktaruta om undersökningen

Enkäten

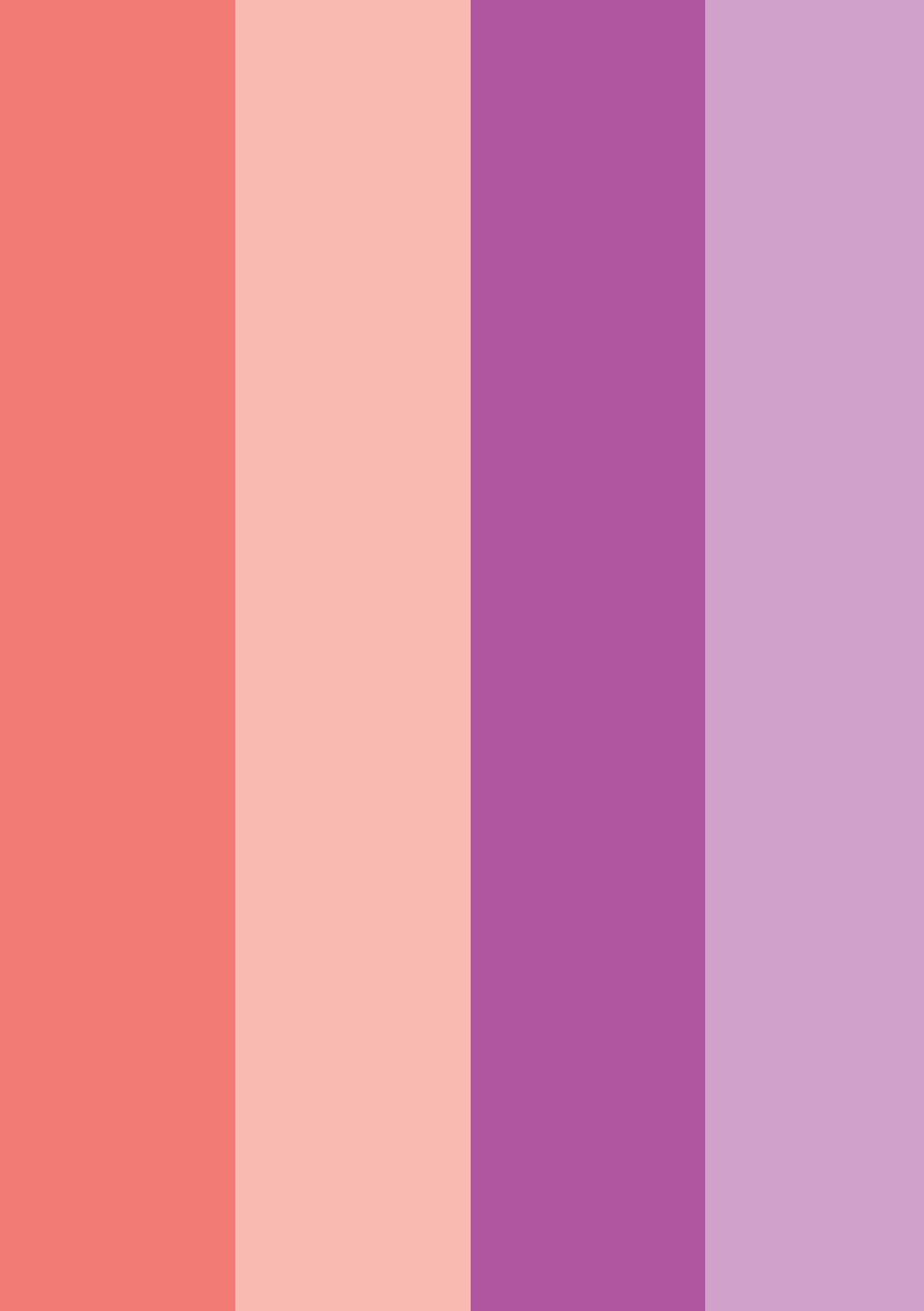
Med utgångspunkt i att vilja kartlägga hur stor andel av landets kommuner som har någon form av dokument för arkitektur- eller gestaltningsarbete mejlades en enkät ut till alla Sveriges 290 kommuner. De mejladresser som användes tillhörde respektive kommuns kontaktcenter/registrator där det i ämnesraden angavs att mejlet önskades skickas vidare till "stadsarkitekt, kommunarkitekt eller förvaltningschef inom

samhällsbyggnad". Adresslistan hämtades från Sveriges Kommuner och Landsting, och med utgångspunkt i att inget av mejlen studsade tillbaka anser vi att alla kommuner fått samma möjlighet att besvara enkäten. Två veckor efter det första utskicket gjordes ett nytt som skickades till de kommuner som ännu inte fullföljt enkäten. Totalt inkom 218 svar innan enkäten stängde den 25 mars 2019, vilket ger svarsfrekvensen 75%.

Intervjuerna

I slutet av enkäten hade respondenter som har ett färdigt eller pågående arbete med någon form av arkitekturdokument möjlighet att ange intresse för deltagande i en uppföljande telefonintervju. 46 personer

anmälde intresse, varav 14 intervjuer genomfördes. Att ett antal möjliga intervjuer inte genomfördes beror på att de inte gick att nå på det angivna telefonnumret eller att telefonnummer inte angivits.

Om Sveriges Arkitekter

Sveriges Arkitekter är en fack- och branschorganisation för alla arkitekter i Sverige, vare sig de jobbar med inredning, hus, landskap eller planering. Vi organiserar omkring 90 procent av den samlade arkitektkåren och är därigenom en stark röst för professionen. Vi jobbar för att arkitekturen ska kunna ta större plats i samhället och för att förbättra våra medlemmars villkor. Sveriges Arkitekter gör skillnad i samhället för arkitekturen och arkitekten.

Sveriges Arkitekter
Storgatan 41
Box 5027
102 41 Stockholm
Sweden
Telefon
+46-8 505 577 00

 @sverigesarkitekter
 @sveriges_arkitekter
 @SvArkitekter

www.arkitekt.se